

Kitabiyat/Book Reviews

Yusuf Alperen Aydın, **Müteşebbis ve Devlet, 18. Yüzyılda Peksimetçibaşı Nureddin Ağa'nın Yükselişi**, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2016. 123 s.

Müteşebbis ve Devlet adlı çalışma, tarihçiliğimizde eksikliği sıkça vurgulanan geniş literatür düşünüldüğünde azınlıkta kalan biyografi çalışmalarının bir örneğini oluşturuyor. Kitabın giriş bölümünde yazar, tarihçilik mesleğine dair görüşlerini, hangi bakış açısıyla yaklaştığını açıklıyor ve Nureddin Ağa'ya ilişkin belgelerin bir tanıtımını yapıyor. Yazarın görüşü temelde arşiv merkezli, belgeye dayalı tarihçilik üzerine şekilleniyor (s. 1-5). Nitekim Barkan, İnalçık gibi tarihçilerin öncülüğünde oluşturulan bu gelenek Osmanlı Dünyası'nı anlamak için önce Osmanlı arşivlerini kullanmayı ve peşin hüküm veren bakış açılarına bir karşı duruş niteliği taşıyor. Söz konusu Avrupa merkezli yaklaşım temelde, Osmanlıların teknolojik gelişmeleri belli bir dönemden sonra takip edemediği yani “geri kalmışlık”, ilerlemeyi sağlayacak çatışmanın olmadığı yani “durağanlık”, sermaye oluşumunu engellediği ve özel teşebbüsün önünü tıkadığı dolayısıyla da “kapitalizm” oluşmasına engel olduğu üzerine kuruluyor. Kitap içinde oluşturulan iki katmanlı anlatıda yazar, bir yandan Nureddin Ağa'nın kişisel serüvenini işlerken diğeri yandan da geri kalmışlık, durağanlık ve kapitalizm konularını tartışmak için nüveler sunuyor.

Birinci bölümde peksimetin tarihi, kullanımı, etimolojik kökeni, Akdeniz coğrafyasında ve Osmanlılarda özellikle donanmadaki kullanımı üzerinde duruyor (s. 9-24). Birinci bölümün en can alıcı noktası, belgeler ışığında izinin sürüldüğü devlet ile esnaf arasındaki peksimet pişirme ücreti üzerinden yürüten çekişme. 17. yüzyılın sonundan itibaren devlet belirli bir fiyattan peksimet alımı yapmak isterken üreticiler örgütlü bir şekilde kendi fiyatlarında ısrar ediyorlar. Öyle ki bu konuda padişahın mutlak otoritesinin göstergelerinden olan bir ferman bulunmasına rağmen bu ısrarları devam ediyor. Savaş durumlarında ise devlet bir anlamda mecbur olduğundan kısa süre de olsa üreticilerin isteklerine göz yumuyor. Kitaba göre, Nureddin Ağa'nın ortaya çıkışı devlet ile esnaf arasındaki kaçınılmaz bir çatışmanın ürünü. Devletin piyasadan talep ettiği ürünler için fiyatları kendi belirleme politikasına karşı esnaf haliyle kâr etme peşinde. Ancak dönemin enflasyonu ve paranın değerinin seyri bir yana devlet mi işini olması

gerekenden ucuza gördürüyor?, Üreticiler mi fiyatları yüksek tutarak büyük kârlar elde etme peşinde? Bu sorulara cevap vermek çok zor ancak daha sonraki dönemlerde fiyatların pekâlâ aşağı çekilebileceğini de görüyoruz. Böylece fiyatların yükselme ve inme süreçleri aynı zamanda birilerinin zengin olduğu dönemler olarak ortaya çıkıyor.

İkinci bölümde, Nureddin Ağa'nın Sadrazam Çorlulu Ali Paşa ile yakın ilişkisi ve ardından Peksimetçibaşılık makamının oluşumu ele alınıyor. Bu aynı zamanda devletin doğrudan esnafla muhatap olmamak için tahsis ettiği bir aracılık makamı. Nureddin Ağa devletin istediği fiyattan işi görürken bir yandan hem avans alıyor hem de bazı yerlerde sadece kendi ürünlerinin satılmasını şart koşan imtiyazlar elde ediyor (s. 27-53). Burada dikkat çeken unsur ise merkezi bir bütçeden çok, bir yerin gelirlerinin bu işler için ayrılması ve çoğu zaman da bunun tahsilinde çekilen zorluklar yani nakit sıkıntısı.

Üçüncü bölümde, Nureddin Ağa yıllardır sürdürdüğü görevine karşı iki zimmi daha düşük ücretlere üretime talip oluyor ve devlet hem bu durumu fiyatları düşürmek için kullanıyor hem de daha düşük fiyat teklifini kabul ederek Nureddin'in yerine başkalarıyla çalışmayı tercih ediyor, böylece görevini kısa süre de olsa kaybediyor (s. 57-68).

Dördüncü bölümde, Nureddin'in yeniden göreve getirilmesi, Osmanlı bahriyesindeki gelişmeler, 18. yüzyıl başlarında genel durum ele alınıyor. Artık bir hayli zenginleşmiş olan ve Bebek'te yalı ile liman köşküne sahip Nureddin Ağa'nın mali portföyü anlatılıyor. Her ne kadar yazar kullanmasa da "Lale Devri" olarak da adlandırılan bu dönemin belli başlı bir özelliği de gösteriş, lüks ve şatafatın öne çıkması. Bu Hacı Nureddin'in aynı zamanda "Ağa" olarak anılmaya başladığı bir dönem (s. 71-87). Beşinci bölümde, artık yaşlanan Nureddin Ağa'nın görevini çocuklarına devretme çabası, yakın zamana kadar varlığı bilinen bir çeşme yaptırması, vakıf kurarak elde ettiği serveti müsadere eden kaçırmaması, ailesine aktarması ve aileden geriye ne kaldığı anlatılıyor (s. 91-97).

Söz konusu çalışma, aslında bugün sıkça rastlanan bir insan tipinin 18. yüzyıl başlarındaki bir türünü gösteriyor. Hacı Nureddin, aslında bugün "Karadenizli müteahhit" olarak bilinen, bürokrasiyle al-ver ilişkisine girerek ihale kovalayan ve kısa sürede zenginleşen insan tipinin bir öncülü durumunda. Yazar, Osmanlılarda yöneten-yönetilen ilişkisi, sefer organizasyonu, iâşe, maliye yönetimi gibi pek çok konuda tartışma

yapılabilecek “numûne kişi” olan Nureddin Ağa’yı seçiyor onun yükselişini, güç ve iktidar ilişkilerini, zenginleşmesini ele alıyor. Osmanlı belgelerinin biyografi çalışmaları için uygun olup olmadığı bir yana bugün de devam eden bir durum olan yazılı kültür ürünlerinin azlığı şüphesiz bir kişi üzerine yapılacak çalışmaların en büyük zorluğu. Nitekim yazar da bunun farkında bir yandan kaynak çeşitliliğini artırarak bu durumun üstesinden gelmeye çalışırken diğer yandan da belgeye dayalı olana uygun olarak boşlukları dolduruyor. Metinde geçen “muhtemelen” “belki de” “olabilir” tarzı ifadeler boş alanlara yapılan çıkarımların ürünü. Nureddin Ağa’nın Girit seferi hikâyeleriyle büyüdüğü gibi çıkarımlar yazarın, Ağa’nın iç dünyasına inerek okuyucuyla Ağa’yı özdeşleştirmeyi sağlama amacı taşıyor. Sonuçta, yazarın birincil kaynaklarla izini sürdüğü Hacı Nureddin, kendi halinde orta sınıf bir üreticiyken 1707 yılında devletin esnafla çekişmesine karşı bulduğu geçici çözüm olarak ortaya çıkmış ve 1742 yılında öldüğünde Nureddin Ağa olarak anılmaya başlarken çeşitli yerlerde mülkleri olan, servetini müsadere eden korumak için vakıf kuran bir zengine dönüşüyor.

Son söz olarak türünün az sayıdaki örneklerinden biri olan bu kitap, ele aldığı dönem ve takip ettiği yöntem göz önüne alındığında bu alanda bundan sonra araştırma yapacak başka araştırmacılara örnek oluşturacak bir çalışma niteliği taşıyor.

Okan BOZLAĞAN
İstanbul Üniversitesi
Akdeniz Dünyası Araştırmalar Bilim Dalı
Yüksek Lisans Öğrencisi